

Ordlista

Ordens betydelse i nedanstående ordlista är författarnas tolkning av språkbruk i Västerfärnebo och behöver inte alltid överensstämma med allmänt språkbruk.

Arrondering avser ägornas storlek, form och läge i förhållande till varandra och till byggnaderna i ett lantbruk.

Backstuga var ursprungligen en stuga som ligger i en backe delvis nedgrävd i en sluttning (jordkula) men vanligen en komplett stuga ovan mark. Backstugor beboddes ofta av gamla och/eller fattiga människor. Många av dem har byggts som ”pensionärsbostad” för gamla föräldrar, pensionerade trotjänare eller socknens fattighjon. Dessa personer kallades därför ofta backstugusittare eller backstusittare. De var samhällets lägst ställda och hölls ofta för halvkriminella tills de försvann i 1900-talets början.

Bakfora betyder returfrakt.

Band är sädeskärvar gjorda av självbindare. (Västmanlandsdialekt)

Befallningsman är en titel på ämbetsman utsedd av överordnad att förvalta ägor, områden och senare även gårdar inom lantbruket.

Benstamp eller fästamp är en typ av krossverk som tidigare användes för krossning av djurben till benmjöl. Mjölet är rikt på kväve och fosfor, och värdefullt som långtidsverkande gödningsmedel.

Berghauptman är en bergmästare med högsta rang som hade tillsynen över bergshanteringen, särskilt gruvdriften.

Bergskollegium var ett ämbetsverk, upprättat 1637 under namnet Generalbergsamtet (till 1649), som var den högsta myndigheten för bergshanteringen. Upplöstes 1857 då bergsprivilegierna avskaffades. Uppgiften

övertogs 1858 av Kommerskollegiums bergsbyrå.

Bergslag är ursprungligen beteckning på ett område som lyder under särskild lagstiftning för bergshantering, senare även samlingsnamn på gruv- och järnbruksområdet i mellersta Svealand eller som namn på delar av Bergslagen, som Norbergs eller Sala bergslag.

Bergsman är en person som genom ägande av bergsmansgård hade rätt att producera järn och bryta järnmalm. Han var ofta delägare i gruva eller hytta.

Bergstingsrätt dömde i första instans inom bergshanteringen, gruvor, hyttor och hamrar. Andra instans var Kongl Bergskollegium och tredje Högsta Domstolen.

Beskickning är en blandning av malm och slaggbildare som kalksten och kvarts, som fylls på i masugnen för smältning till tackjärn. Kol eller koks tillsätts, som dock läggs i ett eget lager.

Bevakning är skogvaktarens förmansområde med skog, arrendegårdar och anställda.

Bewillning är ett äldre ord för skatt.

Blåsning var produktionstiden i masugnen. Blåsa på, var uppvärmning och igångkörning. Blåsa ned, var avbrytande av smältningen och avsvalnande av ugnen.

Blåsverk var det hus där bälgar eller blåsmaskin framställde blästerluften till masugnen. Det gick åt mycket luft. Bälgarna räckte inte till för högre produktion och ersattes vanligen med omfångsrika trecylindriska maskiner.

Bläster är den tryckluft som blåsmaskin eller bälg framställer för förbränning av kol i masugn och smältugn. Även själva anordningen kallas bläster.

Blästerugn är äldre typ av ugn för järnframställning. Järnet framställdes genom reduktion av sjö- eller myrmalm, vilket skedde under blästring vilket innebar att malmen upphettades genom inblåsning av luft i ugnen med hjälp av en bälg. Flera olika typer av blästerugnar har förekommit. Under järnåldern och tidig medeltid var en nedgrävd, lerinfodrad gropugn den vanligaste. Senare kom ugnarna ofta att muras. Från yngre järnålder till äldre medeltid användes blästerugnar frekvent. Utbredningen av dessa var till områden som hade naturlig tillgång på malm.

Bokning är att krossa malmen i mindre stycken. Från början bokade man för hand med släggor. Sedermera började man använda sig av vattenhjul som drev en krosshammare. Bokverket kallades ibland för ”stamp”.

Bouché är en typ av smördegform.

Bruk är egentligen benämningen på en industriell anläggning, men betecknar i dagligt tal ofta hela eller delar av en industri baserad på skog, mineraler och vattenkraft, samt samhället runt om med ett företag som äger nästan allt och som sköter många samhällsfunktioner. Sammanhanget avgör vad som avses. Bruken har spelat en viktig roll i svensk historia bland annat som leverantörer av exportgods men även socialt, positivt beskrivet som bruksanda, mera vanligt negativt som bruksmentalitet.

Byggnadsminne är det starkaste kulturhistoriska skyddet en bebyggelse i Sverige kan ha. Men det är inte bara byggnader som kan bli byggnadsminnen. Parker, trädgårdar eller andra anläggningar av kulturhistoriskt värde går också under lagen.

Charabang är en typ av vagn utan tak, som dras av hästar. Bänkarna är placerade så att passagerarna sitter mot varandra vinkelrätt mot färdriktningen.

Corps de logis är huvudbyggnaden och det viktigaste bostadshuset på en större gård, herrgård eller gods.

Décauville är ett system med vagnar (ofta V-formade tippvagnar) och järnväg, patentrat av fransmannen Paul Décauville. Spåren sätts samman med smidigt flyttbara enheter i moduler.

Danneman är ett ålderdomligt uttryck för en duglig och redbar man.

Drögar är enklare arbetsklädar med lastrymmet direkt på två långmedar.

Epitafium är en med inskrift försedd minnestavla över en död person. Epitafiet kan vara uppsatt i eller utanför en kyrka. Epitafier placeras normalt inte i anslutning till någon grav och tjänar alltså ett annat syfte än till exempel en gravsten.

Fallrätt är rätten att utnyttja kraften i fallande vatten.

Fideikommiss är en egendom som inte ärvdes utan disponerades av äldste son eller dotter om det inte fanns någon son. Syftet med detta var att egendomen inte skulle splittras vid arvskiten. Egendomen kunde inte säljas eller belånas men fideikommissarien fick avkastningen.

Fjärding var en av fyra delar som ett härad var indelat i.

Fodermarsk svarade för utfodring av djuren.

Fora är ett gammalt namn för varutransport. Vanligt var att vintertid köra varor med släde. Ordet fora är ursprungligen ett fornsvenskt ord som betyder färd. Släktskap finns med ord som fara och forsla. Jfr. också fordon. Dialektalt betyder ordet fora att resa fram och åter, dvs. tur och retur.

Forma är en öppning i ugnsmuren i härdar eller smältugnar (ex. masugnar och kupolugnar), genom vilken luft blåses in i ugnens förbränningszon. Vanligen förses ugnen med